

Vrouwen
op
Scheve-
ningen

Vrouwen op Scheveningen. Van nettenboetster tot redersweduwe is het drieëntwintigste deel in de Historische Reeks Muzee Scheveningen. Dit deel staat onder redactie van Justa van den Bulk, Maarten van Doorn, Henk Grootveld, Henk den Heijer, Paul de Kievit en Kees Stal.

Deze publicatie is financieel mogelijk gemaakt door De Frans Mortelmans Stichting, Stichting Donateurs Muzee Scheveningen en Het Schevenings Steunfonds.

- STICHTING DONATEURS -
MUZEE
SCHEVENINGEN

DE FRANS
MORTELMANS
STICHTING

© 2023 SJORS STUURMAN, P/A UITGEVERSM AATSCHAPPIJ
WALBURG PERS, ZUTPHEN

© 2023 UITGEVERSM AATSCHAPPIJ WALBURG PERS, ZUTPHEN

Omslagbeelden: Foto van Scheveningse dienstbode door de Duitse fotojournalist Erich Salomon, circa 1930. Collectie Haags Gemeentearchief. Terugkeer van de visafslag. Schilderij door Philip Sadée, tweede helft 19de eeuw. Voorheen collectie Zeeuws Veilinghuis.

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk: Bart van den Tooren

ISBN 978 94 6456 088 6

E-ISBN 978 94 6456 089 3

NUR 693

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot Uitgeverij Walburg Pers wenden.

Vrouwen

VAN

op

NETTENBOETSTER

Scheve-

TOT REDERSWEDUWE

ningen

Sjors Stuurman

Inhoud

- 6 *Voorwoord*
- 12 Scheveningen, een vissersdorp onder de rook van Den Haag
- 18 Vrouwen in zeevarende gemeenschappen
- 36 Van visverkoopster tot nettenboetster
- 66 Werken in de badplaats
- 80 Vrouwen in uiteenlopende beroepen
- 102 Rijke en arme weduwen
- 124 De zelfstandigheid van de Scheveningse vrouw
- 132 *Bijlage*
- 133 *Noten*
- 139 *Bronnen en literatuur*
- 143 *Verantwoording en dankwoord*
- 145 *Register*

Voorwoord

‘De vis wordt duur betaald’: een uitdrukking afkomstig uit het toneelstuk *Op hoop van zegen* van Herman Heijermans. De zin wordt uitgesproken door twee vissersvrouwen, Truus en Kniertje. De twee bedoelen niet dat de vis veel geld kost, maar doelen op de mensenlevens die de visvangst kost. Kniertje staat voor veel mensen model voor het archetype vissersvrouw, hardwerkend, koppig en noodgedwongen erg zelfstandig. Terwijl de mannen wekenlang van huis waren, regelden de vrouwen het huishouden, zorgden voor een inkomen en voedden vaak vele kinderen op. Met op de achtergrond altijd de angst dat de dominee op een dag met slecht nieuws aan de deur kon verschijnen.

Hoog tijd dat we deze vrouwen in de schijnwerpers zetten, want juist in een vissersplaats als Scheveningen hadden ze een bijzondere en onafhankelijke positie. Ze runden hun gezin als de mannen op zee waren. Hoe pakten deze sterke vrouwen dat aan? Hoe heeft de onzekerheid waarin ze leefden, ze gevormd? En vooral: hoe ervaarden de vrouwen hun leven in het vissersdorp?

Dit boek richt zich in het bijzonder op de vrouwen uit het dorp die werkten in de visserijgerelateerde beroepen, in de badplaats, maar ook als werkster, naaister of bijvoorbeeld schooljuffrouw. Deze publicatie beperkt zich tot de jaren 1830-1960. Pas vanaf 1830 zijn er in de archieven voldoende historische bronnen te vinden waarin de positie van de vrouw naar voren komt, zoals de uitgebreide gegevens in de volkstelling van 1830. De behandelde periode eindigt in 1960. Op 14 juni 1956 werd de handelingsonbekwaamheid van de gehuwde vrouw bij wetswijziging afgeschaft. Getrouwde vrouwen mochten voortaan werken, of zonder toestemming van hun man bijvoorbeeld een bankrekening openen. Met deze afschaffing veranderde de positie van de vrouw in heel Nederland radicaal, dit is daarom ook een heel natuurlijk moment om aan te houden als ijkpunt voor deze publicatie.

Muzee Scheveningen besteedde al op verschillende manieren aandacht aan vrouwen op Scheveningen. In het kader van de viering van 100 jaar Vrouwenkiesrecht werd in 2019 een fototentoonstelling ingericht van vissersvrouwen met de titel 'De vis wordt duur betaald'. De foto's van de vrouwen, 'altijd aan het werk, sterk, onafhankelijk en trots', van de hand van Emi Barendse, worden toegelicht door verhalen en interviews. Twee daarvan zijn in deze publicatie opgenomen.

In 2020 heeft Muzee Scheveningen in samenwerking met de destijds 23-jarige Scheveningse theatermaker Patsy Kroonenberg een eerste stap gezet in het vastleggen van de verhalen van de vrouwen op Scheveningen. In *Patsy's Podcast* gaat Patsy in gesprek met de toen 80-jarige vissersvrouw Tini den Heijer: een mooi gesprek tussen twee generaties.

8 Dat Scheveningse vrouwen zich verbonden voelen met elkaar, kwam naar voren in alle gesprekken die de afgelopen jaren met hen zijn gevoerd. En dat werd dan ook de inspiratie voor de familievoorstelling die de op Scheveningen woonachtige regisseur en actrice Cat Smits in 2022 voor Muzee maakte.

Deze publicatie gaat dieper in op de rol van de Scheveningse vrouw in en buiten het gezin. Als directeur van Muzee en vrouw op Scheveningen ben ik blij dat die sterke, gevoelige en ook strijdbare verhalen van de vrouwen op Scheveningen nu een podium krijgen.

Mijn grote dank gaat uit naar de donateurs van ons museum die deze uitgave financieel mede mogelijk maakten. Veel dank ook aan de redactie van deze reeks, die samen met auteur Sjors Stuurman weer borg stond voor een leesbare en informatieve uitgave.

TAMARA PEERS

Directeur Muzee Scheveningen

8 maart 2023

De Scheveningseweg rond 1781 in de richting van het vissersdorp, met aan het eind de Oude Kerk aan de Keizerstraat. Voor voetgangers, zoals de visverkoopster links, was er een voetpad. Pen- en penseeltekening door Paulus Constantijn la Fargue. Collectie Haags Gemeentearchief.

De Scheveningseweg bij de tol circa 1766, met rechts vier visverkoopsters die vanuit Scheveningen op weg zijn naar de stad. Bij hen loopt een man met een mand vis op zijn rug. Afbeelding in krijt, pen en penseel door Paulus Constantijn la Fargue. Collectie Haags Gemeentearchief.

Schevenin-
gen, een
vissersdorp
onder de
rook van
Den Haag

Al sinds de Romeinen wonen er mensen in het gebied dat bekend staat als Scheveningen. De eerste vermelding van Scheveningen, ‘terram de Sceveninghe’, stamt uit 1287.¹ Vanaf 1450 was Scheveningen een aanzienlijk dorp met tussen 1300 en 1800 inwoners, ongeveer een vijfde van het aantal inwoners dat Den Haag toen telde. Sinds de vijftiende eeuw had Scheveningen weliswaar een zelfstandige parochiekerk, maar het dorp bleef bestuurlijk bij Den Haag horen. Wel had een schepen uit Scheveningen zitting in het schepenencollege, dat samen met de burgemeesters en baljuw het bestuur van de stad vormde. Visserij was toen de voornaamste bron van bestaan en bleef dat tot in de jaren zestig van de vorige eeuw. Belangrijk voor de ontwikkeling van het dorp was de aanleg in de jaren 1663-1665 van de Zeestraat, later officieel de Scheveningseweg genoemd.² Via deze straatweg konden de Scheveningers gemakkelijk in Den Haag komen en daar maakten vooral Scheveningse vrouwen veel gebruik van. Zij brachten vis naar Den Haag, hun grootste afzetmarkt. Voor deze weg moest tol betaald worden, maar daarvan waren onder anderen visverkoopsters vrijgesteld. 13

Dankzij de Scheveningseweg ontwikkelde het dorp zich tot een toeristische trekpleister voor de Hagenaars en bezoekers van Den Haag. Tegen het einde van de achttiende eeuw was er naast de visserij ook een levendig ‘uitgaansleven’. Scheveningse herbergen deden goede zaken, evenals de tapperijen waar men terecht kon voor een drankje. In deze ‘uitgaansgelegenheden’ werkten ook vrouwen. Zij waren actief als serveersters *avant la lettre*, maar in uitzonderlijke gevallen ook als eigenaresse van een herberg. Daarnaast verhuurden sommige vrouwen kamers in hun huis om extra inkomen te verwerven. Na de Franse Tijd (1795-1813), een